

LITTERATUR

SVENSK PROSADIKTNING 1957

Av lektor ELOF EHNMARK

II

I förra avsnittet av denna krönika nämndes inledningsvis en rad självbiografiska verk, främst Lo-Johanssons Författaren, vars viktigaste syfte var att berätta om hur romanen *God natt*, jord kom till. Lo-Johansson hade för avsikt att skapa den stora kollektivromanen men fann till sin förvåning, att han skrivit en bok om sig själv, särlingen som bröt sig ut ur kollektivet. Det är ett betecknande exempel på hur diktare kan drivas in på vägar, som de inte tänkt slå in på, och tvingas att gå, dit de inte vill. Lo-Johansson har visserligen blivit krönikör för en stor grupp och den främste inom den s. k. statarskolan i vår diktning, men hans senaste och största verk handlar dock än en gång om honom själv, om den enskilde och avskilde. Dikten går sina egna vägar. Kollektivromanen borde ju vara nutidens genre framför andra. Aldrig förr har vårt land varit så officiellt och inofficiellt inrutat, så format i socialgrupper, så inhägnat i arbetsgång, intresseorganisationer och föreningsliv. Men det är inte om detta som diktingen handlar — i så fall bara som protest mot organisationstvånget — utan främst om de enskilda, de ensamma, de utanförstående. Ensamhetens tema kan följas i en lång rad av 1957 års böcker, där det på skilda sätt varieras och där stundom lösningsmöjligheterna diskuteras.

Allra naturligt kommer den en-

samma människan till tals i *Björn-Erik Höijers Mannen på myren*. Handlingen är enkel. Småbrukaren Albert Eliasson i en norrbottnisk ödemarksby är fattig och skuldsatt. Han lever mest på jakt och fiske och har en enda ko. Tidigare har han haft en häst, men då den en gång sparkade honom i bröstet, så att han måste ligga på sjukhus, stack han efter hemkomsten ned kreaturet i norrländskt långsinnat vredesmod. Nu måste han betala sin skuld och till den ändan åtar han sig att forsla ett parti hö från järnvägsstationen till byn. Eftersom han inte har häst, måste transporten ske med skidor och skidkälke. Det är i slutet av april, då snön går i tö. Vägen är lång och sträcker sig över en myr. Albert har räknat ut, att han skall kunna klara jobbet på en vecka, och det blir verkligen en spännande vecka. Forslingen måste ske på nätterna, då skaren ännu håller, men det är precis de sista dygn som myren kan beräknas tåla ett lass. Höijer berättar om denna Alberts arbetsvecka med en intensitet och ett sinne för vardagens spänning som kan erinra om Hemingways *Den gamle och havet*. Snösmältningen hotar, dimmorna lägrar sig, vinterstorm bryter ut, redskapen går sönder och därtill kommer tröttheten, ensamheten, drömmarna, frestelsen att ge upp. *Mannen på myren* är en berättelse om vardagens heroism och om en människa, som steg för steg kommer läsaren mycket nära, en äkta norrbottning med seghet och lurifaxeri, blyghet och

livshunger, helt en produkt av den natur han är rotad i och tvingad att kämpa mot. Hemma i kåken lever Hulda och barnen. Hulda är mer isolerad än andra i byn därför att hennes giftermål inneburit en brytning med den læstadianska släkten. I sin ensamhet under Alberts frånvaro börjar hon bli underlig till sinnes. I ett plötsligt utbrott sticker hon ihjäl den enda kon. När Albert kommer hem, en trött, smutsig och svulten segrare, och makarna möts i bastun, förnyelsens och förfriskningens bad, av Höijer skildrat, ja frambesvuret med fysisk åskådlighet, får han reda på att hans möda varit förgäves ekonomiskt sett. Men Hulda vinner han åter, och det är flyttfågelsång i luften, när de från bastuångorna vandrar in till matbordet. Historien med kon är insatt som en parallell till historien med hästen, ett manligt och ett kvinnligt utbrott som motsvarar varann, men Huldans handlingssätt skall nog också ha symbolik i sig: en protest mot ödemarkstillheten eller mot hårdheten hos læstadiansläkten eller mot Albert som inte har så många tankar till övers för hennes svårigheter. Ändå har denna episod något av knalleffekt över sig, är ett för mycket i historien. Ty boken handlar främst om Albert Eliasson på myren, den ensamme mannen i slit och knog och ettrig seghet och om hans primitiva tankeföljder som släpar i takt med de glidande skidorna. Han är en av Höijers allra främsta gestalter och boken en norr-bottensskildring av hög klass.

Om en ensam kvinna i en värld som antingen inte bryr sig om den försvarslösa eller också grymt utnyttjar henne, handlar *Irja Browallius Paradisets dagg*. Sivan Karlsson är en fattig småbrukarflicka, som tjänat i staden och blivit med barn. Barnafadern visar sig vara en gift man, och för Sivan blir det då ingen annan råd

än att återvända till byn, utackordera barnet och nöja sig med det arbete som erbjuds. Hon är trög i tanken, obeslutsam och enkelspårig men seg och ihärdig. Hon får slita och släpa som bondpiga med de hårdaste sysslorna ständigt på sin lott och måste alltid reducera sina förhoppningar till ett minimum men knogar på och håller ut. När prästfrun erbjuder adoptivföräldrar åt hennes dotter, är hon nära att bli omtumlad, men då, för en gångs skull, gör hon motstånd med hela sin sega kraft trots all vördnad för den andliga överheten. Skildringen av detta förlopp är en av bokens höjdpunkter. Så småningom får hon i alla fall en uppvaktande kavaljer, dansar åter en sommar och börjar hoppas på att bli riktig fru. Men karln är det inte mycket bevänt med. Han är visserligen godmodig och trofast men närmast arbetsskygg. På bokens sista sida vandrar de ut på landsvägen för att starta på nytt tillsammans, och Sivan intalar sig mod med orden: »Då ska väl gå på någe vis», men utsiktterna förefaller inte vara ljusa. Allt i denna roman är enkel vardag. Här finns inga konstruerade dramatiska episoder, inga tillrättalagda situationer, bara livets egen rytm. Just därför får vardagsmänniskan Sivan Karlsson så fasta konturer, och i skildringen av henne visar Irja Browallius sin konstnärliga mognad som aldrig förr. Varje detalj är trovärdig, varje replik äkta och varje episod ger sitt bidrag till formandet av en gestalt och ett öde som man följer med spänt intresse. Däremot varsnar man en viss osäkerhet i skildringen av Sivans dotter Birgit. Från början följer Irja Browallius Birgits utveckling under spädbarnsåren med ett påtagligt intresse för innebörden i alla reaktioner, innan förnimmelserna kan uttryckas i ord. Därefter blir skildringen mer sporadisk och mindre följsam. Men en sak

kommer dock tydligt fram: hur barn-
domsskrämseln rotar sig fast i själen
och visserligen tillfälligt kan kapslas
in men ändå finns där latent.

Debutanten *Karl Nordströms Doktor Mirakels medicin* handlar om ensamhet driven till sinnessjukdom. Offret för denna utveckling är studenten Gustaf Prokopius, vilken själv är berättare. Redan av naturen är han avgränsad från kontakter. Han lider av svår stamning och av ett hjärtfel, som åsamkar krampanfall. Han ter sig besynnerlig för omgivningen och drivs in i en skräcktillvaro, där den enda boten står att finna i doktor Mirakels medicin. Mirakel skildras som en skrämmande gestalt, boende vägg i vägg med Prokopius och uppträdande som en sorts förledande Mefisto: hans medicin är sådant som skänker narkotikadrömmens ljuvlighet men till priset av ett hemskt uppvaknande. Berättelsen handlar om hur Prokopius råkar in i ett studenttåg från flickläroverket, varvid han gör krampaktiga försök att nå mänsklig kontakt men ohjälpligt trasslar in sig i allehanda obegripliga situationer, söker fly men ständigt blir till åtlöje och slutligen forslas hem som ett fylleristkolti. »Ensamhet ger klarhet, ger tröst. Ensamhet är bön om förlösning från det onda genom döden, den kalla och nakna.» »Ensamhet är förberedelse att utan kropp möta döden, är andens ständiga hopp att möta döden utan förvandling, det är en livslång bön om förlossning.» Så formuleras Prokopius' resignerade livssyn, främlingens, den utanförståendes, som bara kan drömma sig till en gemenskap men aldrig uppleva någon. Vad som främst ger berättelsen om detta liksom ödesbestämt tragiska livsöde dess konstnärliga halt, är den intensiva inlevelse, som Nordström lägger i dagen, när han låter Prokopius själv beskriva sina besynnerliga upplevelser med de-

ras ingredienser av makaber komik mitt i den själsliga förödelsen. Jagberättelsen är formad som ett förtvivlat försvarstal på undergångens brant men hållet i en pedantisk, formalistisk, ängsligt detaljerad kanslistil, där man faktiskt bokstavligen förs in i Prokopius' förvirrade ängslan inför de olika situationernas valmöjligheter, i hans rädsla, i hans tvekan och i hans till synes logiska och övertygande skäl för de felbedömningar och misstag han oavlåtligt gör sig skyldig till. Man liksom glider in i en förhåxad, förvriden värld, där en stackars lidande människa är ohjälpligt fången, för vilken döden är den ende befriaren och förintelsen den enda lösningen.

I *Erland Josephsons En berättelse om herr Silberstein* varieras temat på ett annat sätt: här är det fråga om en människa som söker ensamhet. Den gamle juden Silberstein flyttar in i ett stort hyreshus. Han lever på att sälja ut ett kosmetiklager men vill inte ha med människor att göra. Han undviker kontakt med grannarna i huset. Får man göra så? Med kvick iakttagelse och spirituellt träffsäkerhet skildrar Josephson, hur folk kan reta sig över ett sådant beteende. Bär sig inte judegubben bra egendomligt åt? Är han högfärdig? Har han något att dölja? Måste det inte kännas kusligt att ha en så misstänkt person i huset? Den lärdomshögfärdige skolläraryrket Olsson och den vetgirige journalisten Renkvist reagerar på skilda sätt men med samma irritation. Renkvist har det särskilt besvärligt, därför att han inte tycker om judar. Å andra sidan får man ju inte vara antisemit, »men man tycker illa om människor som man måste tycka om för att det är fult att tycka illa om dom». Om Silbersteins förflutna, om orsaken till hans folkskygghet får man ingenting veta, bara att han tvingats fly från sin förra bostad, där han blivit anmäld för hälso-

vårdsnämnden, emedan han hållit sig så tyst, att »de som bodde omkring inte kunde sova; de låg bara och lyssnade efter om det inte skulle höras något snart». Romanen berättar om hur Silberstein på olika sätt söker befria sig från sig själv, utplåna sig, avkläda sig alla egenskaper för att kanske nå något annorlunda, det som han i sällsynta ögonblick anat som en sorts befrielsens lycka. Men samtidigt skrämmer honom isoleringen. Mot sin vilja hör han sig själv ideligen ropa: »Vad vill ni mig? Vad tror ni om mig?» I ett desperat ögonblick arrangerar han en handling, som driver hyresgästerna till ursinne. De förföljer honom och han räddar sig upp på taket. Där står han tveksam inför det slutliga valet, inför det avgörande språnget, och där slutar romanen. Josephson har utfört sin version av ensamhetstemat, vilshenhetstemat med skarp intelligens och en kvickhet i turneringarna som är sällsynt i dagens prosa, därtill med en fyndighet i uppfinnningen, som särskilt framträder i några inlagda sagor: den om judegossen med namnet Ahasverus och den om judegossen med namnet Shylock. Men det är inte rastemat som är bokens ämne utan den tragiska mänskliga konflikten att på en gång känna bundenheten vid det jordiska och längtan mot det annorlunda. Min blick är i marken, säger Silberstein, mitt huvud är tungt, men någon gång ger jag efter för en obetvinglig lust att vända ansiktet uppåt, och då förnimmer jag, att »det annorlunda snuddar vid mig och det annorlunda reser fritt genom mig och jag känner att jag är ljuvligt förlorad».

En människa som söker ensamheten, t. o. m. förintelsen, är också huvudpersonen i *Peter Nissers* karolinska romansvit, dragonofficeren Simon Wessel. När han en gång måste lyda order vid en straffexpedition och

arkebusera upproriska bönder i sin hemsocken, stängdes vägen tillbaka för honom definitivt. Vad som stod honom åter var enbart krigets blodiga hantverk. I slutvolymen *Slaget* får vi följa honom och hans kamrater på Karl XII:s ryska härtåg fram till Poltava, där han stupar. »Våra plågor och vårt lidande måste vi behålla för oss själva, ser I. Ingen annan vill ha dom», säger Simon vid ett tillfälle och fortsätter: »Jag tror inte på nånting mer. Det är slut nu.» Han blir allt tystare, allt mer inåtvänd, en tom, förbränd människa. Man möter också en annan ensling i denna romandel, Karl XII själv. Då och då skymtar han fram eller träder in i en närbild och alltid står det kring honom som en aura av på en gång heroism och kyla, av isolerad storhet på gränsen till det omänskliga. Eftersom Simon Wessel redan från början i denna romandel är en färdig man, knyts intresset till händelseförloppet, till det deskriptiva, inte det psykologiska. Nisser har också förmått leva sig in i de händelser och förhållanden som vi känner från de karolinska krigarnas brev och dagböcker, och han har åstadkommit en krigsskildring, som kan påminna om debutromanen *Blod och snö* fast nu med ett fastare grepp och en mognare berättarkonst, livfull, färgrik, omväxlande och oförskräckt realistisk som ämnet kräver.

Flyktmotivet återkommer i *Bengt Söderbergs Om tjänarens liv*, en jagroman av utpräglat spekulativ natur. Berättaren är en man som flytt från sitt borgerliga hem för att i främmande land finna sig själv och vinna självständighet. En episod har trängt djupt in i honom: när han under en båtresa fick se, hur en fånge slet sig lös från sin väktare och störtade sig i havet. Själv har han slitit alla band, men befrielse har han inte vunnit. När han återvänder till Stockholm — hand-

lingen utspelar sig på 1830-talet — möts han av sin betjänt, en jämnårig som skött den nu avlidna modern och tidigare varit en sorts fosterbror till berättaren. I fortsättningen skildras det ensliga, meditativa liv som denne för i alltmer ökad oppositionsställning till betjänten, vilken visar sig vara den starkare, initiativrikare och handlingskraftigare, t. ex. en trefaldighetsnatt vid Uggleviken eller under koleraepidemien (f. ö. densamma som inspirerat Wallins Dödens ängel). Slutligen tar betjänten helt befälet, sätter sig i besittning av huset och kör ut sin herre. »Jag var fri», lyder bokens slutord. Söderbergs uppläggning av temat kan erinra om romantikernas spekulationer i personlighetsklyvning, så som t. ex. hos E. T. A. Hoffmann. Betjänten är vardagsmänniskan och berättaren flyktmänniskan, vilka båda brukar rymmas inom samma skinn. Flyktmänniskan förmår inte stanna i den vanliga gemenskapen. Helt fri blir hon endast utanför det mänskliga, utanför livet. Söderberg har tagit upp motivet för att kunna tränga in i flyktmänniskans tankevärld och följa hennes sökande efter ett fäste, en identitet. Han har gjort det med ivrig tankemöda och oförtruten energi, men då han samtidigt klätt sin roman i historisk kostymering från senromantikens tid, höljer han in framställningen i en klärobskyr, som ger den ett drag av överklighet och drömstämning. Och på drömmars vis upplöser sig allt likasom i en fläkt och gåtan står olöst kvar.

Dubblingsmotivet varierar på ett originellt sätt i *Per E. Rundquists Nöjesresa*. Denna roman vittnar framför allt om sin författares formella virtuositet. Den består egentligen av en enda lång monolog, närmast kanske i Joyces efterföljd, där alltså associationerna hos huvudpersonen får löpa fritt och tankarna glida över från den

ena banan till den andra, och där avsikten hos författaren är att komma underfund med vad som ligger bakom associationerna och därefter vad som ligger bakom det man då upptäcker osv. så länge som helst. Sådana konststycken kräver en direkthet, snabbhet och böjlighet i stilen som aldrig slappnar. Rundquist har de erforderliga talangerna och han utövar dem nästan till bristningsgränsen. Huvudtemat är ensamheten. Därför har förf. till miljö valt en sällskapsresa. Först när vi tvingas bli konfronterade med andra, märker vi nämligen, hur ensamma och säregna vi är. Här är det dessutom fråga om en båtresa, där den yttre tillvaron begränsas av fartyget och där man alltid har det hemlighetsfulla havet runt omkring och nedanför. Jagpersonen heter Birger Berkenfeldt, tidigare Svensson. Hans hyttkamrat är en man som fortfarande heter Svensson, en vardaglig, talför och enkelbottnad person som inte gör någon hemlighet av vad han tänker och tyc-ker om Berkenfeldt. Så blir han en sorts spegel för Berkenfeldt och tvingar denne att begrunda, reflektera, opponera och medgiva, allt till närmare belysning av det Berkenfeldtska jaget på gott och ont. När fyra kvinnor sedermera träder in i handlingen, blir aspekten och belysningen ytterligare skärpta, eftersom jagpersonen då ställs inför besvärliga valsituationer och tvångssituationer. Slutet handlar inte om nöjesresans slut utan om det resultat, den slutaddition som Berkenfeldt-Svensson kommer fram till: ombord på fartyget med dess trånga passager söker man sig fram som i ett maskstunget äpple; på samma sätt är vi människor instängda i en trång livets farkost med havet oändligt utanför; och vi är varken änglar eller djävlar, vi är »djävulsänglar i ett maskstunget äpple på havet». Nöjesresan hotar stundom att bli som ett

rum med idel speglar i: allting reflekteras i en oändlig mångfald. Men boken rymmer samtidigt så mycket av skarp iakttagelse, formell skicklighet, blixtrande infall och munter påhittighet, att man med både nöje och intresse följer med i svängarna och tar del av Berkenfeldt-Svenssons öden och ordväxlingar, ända till dess deras farkost försvinner som en rök vid horisonten.

Känslan att leva under ett aldrig vikande hot, i en kvalfull bidan var något ständigt närvarande i den för tidigt bortgångne *Owe Husåhrs* diktning. I *Gästen* hade han funnit ett tema, där han mer omedelbart än annars kunde ge form och uttryck åt sin begåvning. Arvid, en medelålders affärsman, har rest till en landsortsstad för att beveka en arvtant att försträcka honom pengar. På hotellrummet råkar han erinra sig, att Aina, en kvinna som han tidigare haft en kort förbindelse med på ett vilohem, är advokatfru i samma stad. Han ringer upp henne, hon svarar och efter ett kort samtal lovar han henne att ringa senare under veckan. Efter denna upptakt knyts intresset till Aina och hennes man Eugén, vilken på grund av skröplighet slutat sin praktik och enbart pysslar med sin vacklande hälsa. De vegeterar fram sin tillvaro i en förortsvilla på ett sätt som kan erinra om Tjekovs underminerade idyller. Det som händer är att ingenting händer. Arvid tänker nog ringa men han kommer sig inte för, han har arvtanten att sköta och vid närmare eftertanke är han inte så intresserad. Men hos Aina har minnen vaknat, en röst utifrån har trängt in i hennes ensamma, stillastående värld. Allt det som förträngts och kapslats in vill bryta sig ut, hennes nervliv laddas upp i en allt ivrigare, allt mer spänd väntan efter telefonsignalen som aldrig kommer. Den ständigt pressande nerv-

stramningen ackompanjeras av gasande sommarhetta med åska i luften. Husåhr följer Ainas reaktioner i alla skiftningar, i gester och rörelser, i tankar och ord. Boken är en studie i psykisk påfrestning, där nära nog vetenskaplig exakthet förenas med konstnärlig uttrycksfullhet. Främst har Husåhr förmått ge ord åt själva stämningförtätningen i dess successiva ökning, tills katastrofen kommer — och den kommer oväntat med en sorts tragisk ironi: när Arvid äntligen ringer, är det ohjälpligt försent. Husåhr har komponerat denna berättelse med fin beräkning och effektfulla kontraster mellan de tre agerande, Aina, Arvid och Eugén. Gästen är hans intensivaste, personligaste roman.

Människorna i *Jan Gehlins De ståndaktiga* är också ensamma, fast de hålls samman i en militärt disciplinerad grupp. De ståndaktiga är en patrull på tio man under ett krig av skyttegravstyp. Den skall undersöka fiendens ställningar på andra sidan ingemansland och successivt rapportera iakttagelserna per radio. Egendomligt nog är den förbjuden att återvända annat än på order hemifrån, vare sig uppdraget utförts eller ej. Hur den under sådana förhållanden skall kunna livnära sig i det öde landet, har inte förf. brytt sig om att räkna ut. Vad som intresserar honom är de enskilda medlemmarnas sätt att reagera och slutliga öde, ty i likhet med de bekanta negerpojkarne försvinner och förgås de en och en. Dygn efter dygn marscherar gruppen i angiven kompassriktning genom det öde landet, just *The waste Land*, utan att stöta på motståndarna, utan att göra upptäckter, utan att kunna inrapportera annat än tomhet, men ständigt framåt utan återvändo. De ståndaktiga möter inte sitt öde i strid med fienden, de går under inifrån var och en på sitt sätt. När gruppledaren till slut som ensam

överlevande försvinner i snögloppet, skulle han gärna vilja sända två ord tillbaka till människorna, orden fred och liv. Motsatsen till de orden är krig och död. Ändå är det inte främst mot kriget förf. vänder sig — det vore överflödigt tycker man — utan vad han vill ge diktens belysning åt, är människans egen hopplösa situation, hennes rotlöshet och oro men också hennes ståndaktighet i ett tillvarons ingenmansland, hennes uthållighet intill krafternas yttersta gräns inför en ordergivning som finns inom henne själv och som ser ut att driva henne dit hon inte hör hemma. I Gehlins skildring av de individuella ödena finner man kanske inte alltid en övertygande inre nödvändighet, men den helhetsverkan han åstadkommer, har över sig en kuslig hopplöshet och samtidigt även en skymt, och mer än en skymt av den storhet trots allt som ryms i ståndaktighetens, uthållighetens och taperhetens dygder.

Temat om människans villkor varierar av *Willy Kyrklund* i de små historier som han samlat under rubriken *Den överdrivne älskaren*. Människans villkor är att leva i vanmakt, och i den nya boken är det särskilt fråga om kärlekens vanmakt eller rättare om de älskandes vanmakt inför kärlekens irrationella väsen. Med sin kvickhet och sin fint beräknade formuleringskonst, koncentrerad, precis och ibland preciosa, åstadkommer han utsökta miniatyrer, som kan få en smak av fränhet eller en ton av ett slags bistert medlidande eller av grotesk komik. Den överdrivne älskaren är en arkeolog, som flyr med en annans hustru på en jeep genom öknen, där de går under. Han kunde ha tagit en tryggare väg, men den han valt är mer arkeologiskt stilenlig — han är en hängiven men onekligen överdriven adorator. Den förståndige Edovino är en fattig romare, som sliter för livet för att skaffa

familjen dagligt bröd, medan hans tankar och trånad flyr till den oåtkomliga Maria Chiara — först när hon är död, får han hålla henne i sina armar. Mannen från Boston, som ständigt haft trassel med den pretentiösa civiliserade kvinnan, tror sig ha funnit den sanna, enkla tillfredsställelsen tillsammans med en fattig indiska, som emellertid kräver att få sin högsta önskan uppfylld, nämligen ett par guldbågade glasögon, så att man tar henne för studentska. Temat varierar i skilda belysningar, komiskt, tragiskt och framför allt tragikomiskt, och scenerna växlar från Stockholms skärgård till grekiska arkipelagen, från Italien till Asien, men är alltid utförda med koncis lokalfärg och samtidigt med en ton av svävande, svår-gripbar poesi. Det är saga och virtuositet och trolleri, men på bekostnad av djupdimensionen. Så vill nu Kyrklund ha det, och sitt artisteri behärskar han fulländat.

Om en utanförstående och en vanmaktsmänniska handlar också *Hans Petersons Skådespelaren* men här är det även fråga om förlösning, i varje fall en väg till förlösning. Skådespelaren heter Henri, från början ett utackorderingsbarn, sedan omhändertagen av ett konstnärsgäng i Göteborg, där han riktas in på sin bana. I Göteborg händer honom två viktiga ting: han hjälper till att smugla vapen ombord på de norska kvarstadsbåtarna och han träffar Maria, en lovande författarinna, som blir kvinnan i hans liv. När romanen börjar, har hans äktenskap trasats sönder och hans karriär gått i stöpet. Han känner sig misslyckad, tom, oduglig och har inte kraft att börja om. Alltifrån sin kärlekslösa barndom har han drömt om ett liv i trygg harmoni men drömmen har ständigt vikit undan. Så får han ett mystiskt telefonsamtal: han hotas till livet av en viss mr Mortimer, som

anklagar honom för att bära skulden till kvarstadsbåtarnas undergång. Eftersom Henri känner sig färdig med livet, tycks hotelsen komma lägligt, men i stället väcker den hans domnande livslust och tvingar honom till en rekapitulation av sitt liv. Han börjar finna sig själv, inse sin begränsning men också sina resurser, och när Mortimers hot visar sig vara ett skräm-skott, känner han sig stark nog att starta på nytt. Hans Peterson skildrar detta livsöde i en rad underfundigt komponerade kapitel och med en stilkonst som söker fånga det glidande, halvt drömska i skådespelarens strävan att komma till rätta med sitt liv. Intresset koncentrerar sig till en rad scener, där det psykologiska förloppet har studerats så objektivt iakttagande som möjligt. Det är också spänningen i dessa förlopp som blivit det centrala, men det har skett på bekostnad av känslöengagemanget och därmed av den riktiga inlevelsen. Dissektionens skicklighet är oförneklig men romanen är alltför analytisk för att verkligen på allvar förmedla öden som griper.

Om vantrivseln i folkhemmet handlar två romaner, vilkas miljö just är den modernaste folkhemsmiljön, sovstäderna i Stockholms utkanter. Ämnet i *Kurt Salomonsons Deras vrede* är mycket riktigt vreden, nämligen den vanmäktiga som inte leder någonsans. I ett sammanfattande motto heter det: »Ingenting nytt händer, ty alla gester är redan förbrukade, alla repliker sagda.» Det tycks åtminstone gälla dagskåsen Per A, som känner sig på upphällningen och får allt svårare att åstadkomma sitt pensum. Han tror sig kunna vinna förnyelse genom att förmå en idrottsflicka från öststaterna att hoppa av för hans skull, men resultatet blir ny besvikelse och han överger henne samvetslöst. Bokens andra huvudperson är Harry, som sköter en grävskopa och helt lever i ett

desperat och obändigt hat mot allt och alla. När han möter Per A:s fru, tror han sig kunna göra en erövring, som kan befästa hans livsförakt. Så blir det nu inte, men knappast på något annat sätt heller. Boken slutar med att de båda männen möts och känner en sorts motvillig sympati för varandra. Salomonson har en journalistiskt flyhänt berättarteknik. Replikväxlingen löper naturligt och miljöskildringen är nyanserad. Temat om den desperata ilskan är också något som ligger i luften och det är utformat med personligt engagemang. Men hans människoskildring tränger inte under ytan och leder inte fram till något. Därför lämnar denna bok om otillfredsställelse ett otillfredsställande intryck.

Den andra är *Kurt Vastads Ung man i Stockholm*. Den handlar om tjänstemannen Evald, som vantrivs med sitt rutinarbete och blir alltmer irriterad i sitt äktenskap. Han anser sig nämligen vara poet, en konstnärnatur som inte kommit till sin rätt. Under en Parisresa i sin ungdom hade han hamnat i ett skandinaviskt bohemgäng och där också träffat en ung målarinna, som invigt honom i kärleken. När han övergivits av henne, reste han förtvivlad hem och gifte sig på trots med den annars mycket tilldragande Berit. Det är förhistorien. Evald skildras utan större misskund, vilket känns befriande. Han är en självupptagen, självbedragen och på det hela taget osympatisk karl, som tröstar sig med alkohol och dagdrömmar. Så råkar han in i en kris, vilken får sin utlösning i mötet med några av det gamla gänget, numera förfallna kafésittare, och med målarinnan, som sjunkit ner till den lägsta gatunivån, mogen för omhändertagande. Så återvänder Evald till den äktenskapliga hamnen. Lösningen av problemet kan betecknas som lättvindig, men romanen har å

andra sidan sin tyngdpunkt i skildringen av själva krisen. Den är gjord i en sorts erlebte Rede med inslag av drömsymboler och lyriska omskrivningar och med en ordkonst av påtaglig talangfullhet. Allra bäst har Vastad lyckats med skildringen av Evald i hans förfall och dagdriveri. Där är figuren bra mycket mer trovärdig än i de så hastigt påkomna stadierna av luttring.

Om ett utbrytningsförsök handlar även *Sam Lidmans Guds barnbarn*, men här är skildringen gjord med ett helt annat temperament, med hetsig och häftig intensitet. Det gäller också en flykt för livet, undan ett förödande tvång. Miljön är en predikantfamilj inom pingströrelsen. Ludvig har just tagit realen i Stockholm och hoppas få plats någonstans för att börja på egen hand, men i stället måste han under föräldraauktoritetens stränga uppsikt sköta ogräsrensningen hemma på gården. Modern är en komplicerad natur, praktisk, talangfull, huslig, ständigt verksam men mycket fast i principerna och obönhörligt sträng i sitt kristliga nit. Fadern, den uppmärksammade predikanten, är en despotnatur, straffande och salvelsefull, känslöberusad och härsklysten. Ludvig har från spädate år matats med väckelsefromhetens bud och förbud. Det gick bra, så länge hans värld begränsades till hemmet. Redan vid tolv års ålder hade han suggererat sig till omvändelse, offentligen bekänt sina synder, blivit döpt och förklarats frälst, ja, han hade t. o. m. pressat fram en sorts tungomålstalande. Men under skolåren kommer han in i en annan atmosfär, en friare och friskare, och prövar en annan livsrytm. Han drömmer pubertetsdrömmar, smyger sig till världsliga nöjen och går t. o. m. på bio. Allt starkare känner han de förlamande banden, »förbannelsen att vara barn till viljestarka och dessutom

frälsta föräldrar», att leva i en anda av trång fanatism, hätskt fördömande och uppskruvad extas, i det religiösa tvångets inferno. Slitningarna inom Ludvig och mellan honom och föräldrarna är skildrade med övertygande saklighet och en häftighet som förråder en hemlig förtvivlan. Man spårar också en önskan att förklara, om än inte försvara föräldrarnas fastlåsta situation. Det dystra och instängda dominerar likväl och någon lösning kan Sam Lidman inte komma fram till. Han låter visserligen Ludvig göra ett desperat utbrytningsförsök, men en spåravnsoolycka sätter punkt för historien. Artistiskt sett brukar sådana utvägar betecknas som nödlösningar. Här betyder det snarast, att situationen för Ludvig är totalt hopplös. Det vittnesmål som är bokens syfte, får därmed sin definitiva verkan.

Miljön är likartad och livsödet snarlikt i *Eva Berggréns Systrarna*. Den 17-åriga Ingrid är enda återstående barnet i en frikyrklig familj: två systrar har tidigare dött. Fadern är predikant och modern lyckosam författare av uppbyggelseböcker, typ gossen som bevekar sina föräldrar till omvändelse. Ingrid fostras strängt, måste försaka allt vad världen har och bestraffas med hård kroppsaga för minsta förseelse, t. ex. när hon tittat på klänningar i ett butiksfönster. Romanen skildrar, hur hennes sinnen vaknar till liv, hur hon söker undertrycka alla begär och kompensera dem genom fantasier, drömmar och brudmystik, hur hon slutligen träffar en ung man, hur deras möten upptäcks och hur detta leder till hennes undergång. På ett helt annat sätt än hos Sam Lidman är denna berättelse avsiktligt litterär i stilgrepp och tonfall med välberäknade symboler, utvalda drömbilder och naturstämningar som inpassats efter situationernas valörer. Samtidigt är effekterna grövre, hän-

delseförloppet bygger i hög grad på oväntade möten och påpassligt arrangerade upptäckter, satiren är fränare och avslöjandet av falskhet, hyckleri, grymhet, avund och förträngd sensualism under den gudliga ytan är inte så litet hårdhänt och kanske en smula hämndlystet.

Skrämsel och viljan att övervinna skrämsel är ett av de teman som lyrikern *Arne Lundgren* slår an i sin romandebut *Bottnens klockor*. Den handlar om en handfull människor i ett bohuslänskt fiskeläge, och huvudpersonen är den unge fiskarpojken Karl-Henry, som en gång varit nära att drunkna och därav fått skräck för havet. Händelsernas medelpunkt är dock hans äldre brors vådadöd, och förf. koncentrerar skildringen på att demonstrera, hur denna tilldragelse inverkar på fadern, modern, Karl-Henry och den flicka, som den avlidne sällskapat med. Det har skett med psykologisk blick för de olika personernas skilda sätt att reagera. Vardagen måste emellertid ha sin gång och den äldre broderns plats intas av den yngre. Det finns ingen annan utväg trots hans skrämsel och trots moderns invändningar. Till en början går det bra och det är med triumf Karl-Henry känner, hur båten lyder hans grepp om ratten. Men så friskar vinden i och sjösjukan angriper honom. Det blir en svår pärs, men trots allt vill han inte ge sig. »Sin fruktan för havet måste han söka upp hos havet . . . Han skulle övervinna både havet och sin fruktan, kanske t. o. m. sin ångest för vattendöden.» *Arne Lundgren* visar artistisk känslighet i sin skildring, främst av miljöer. Mindre intresse har han för händelseförloppet i både yttre och inre mening. Framför allt är han naturlyriker. Hans skildring av livet ombord på fiskebåten, särskilt av räk-fångsten, är ett ordmåleri som gnistrar av färger, likaså hans beskrivning

av havets alla skiftande nyanser. Och den omsorgsfulla skildringen av sjösjukans olika faser är av den arten, att den tycks ha det upplevdas hela förskräcklighet till grund. Främst vittnar *Bottnens klockor* om *Arne Lundgrens* måleriska talang och känslighet för intryck.

Till Bohuslän är också handlingen förlagd i *Olle Mattsons Vargstocken*. Den berättar om kurbitsmålaren och döden. *Ingel Eskelson* har haft en svår barndom i Dalarna och en tid suttit på fästning. Så har han lärt till kurbitsmålare och vandrat söderöver. I Bohuslän kommer han till en skärgårdsholme, som bebos av smugglaren *Trond* och hans dotter *Agnes*. I självförsvar dräper han *Trond* och står i begrepp att fly, när han kommer att tänka på den övergivna flickan. Han stannar, och det blir *Agnes* som ger honom fäste i livet och mildrar hans ingrodda misstänksamhet. Allt detta får man reda på genom återblickar. Själva historien handlar om hur *Agnes*, dödssjuk i strupkräfta, skickar efter prästen, hur prästen tveksamt följer med och hur man vid framkomsten finner *Agnes* död. Det blir oväder, prästen måste stanna kvar och det är under dessa hårda dygn, intensivt skildrade, som de förflutna händelserna rullas upp. *Olle Mattson* har här valt ett ämne, som tvingat honom att dämpa den yviga språkliga barockfröjd, som utmärkte debuten *Johannesblodet*. Han har emellertid kvar sin lust att berätta rapsodiskt, med staccatomässigt inpassade episoder, vilket åstadkommer ett slags avstånd till personer och händelser, här ytterligare accentuerat av att förloppet tilldrar sig i förgången tid och på ett ödsligt skär. På så sätt kan man lättare acceptera historien om dråparen och den dräptes dotter. Framför allt fäster man sig vid miljöskildringen, utförd med vresigt temperament och frodig målar-

glädje. Det är något av bister vintervind över denna berättelse om en varg i veum som blev människa.

»Ensamhet är en sorts vinter», står det i debutanten *Per Olof Sundmans Jägarna*, och vidare: »Ensamhet är ett ord med tung klang och vördnadsbjudande associationer. Men ensamhet måste vid närmare granskning och för att behålla sitt värde uttryckas i något, ställas i relation till något som icke är ensamhet.» Jägarna är en novellsamling med ämne från Jämtlands fjällbygd och citaten är hämtade från berättelsen Anakoreten. Den handlar om en driftig ung bilförsäljare, medlem av en friförsamling, som plötsligt får för sig, att han skall bli om inte pelarhelgon så dock eremit och därför lämnar allt och slår sig ner i en enslig koja. Hur det till slut går för honom, får vi egentligen inte veta men desto mer hur det känns att leva som anakoret en vinter i norrländsk obygd. Sundman äger en personlig berättarstil, som utmärkes av korthuggna meningar och gärna små finurliga formuleringar. Han förmår återge atmosfär och exteriörer, inte minst bistra vinterstämningar och håller sig helst till yttre iakttagelser. Vilken sorts människor det är fråga om, får vederbörandes ord och handlingar vittna om, och vad de gör och säger är inga märkvärdigheter men sådant som karakteriserar dem. Ibland kan resultatet visserligen bli något ofullbordat, en antydning, en förbiglidande episod, men stundom ritar Sundman konturer med skärpa i dragen. En sådan skildring är Anakoreten och en annan av samma art heter Observatören, båda utförda med stram precision och besk humor. Främst står dock Trumslagaren, som handlar om hur de värnpliktiga vandrar från fjällbygden ner till rekrytinställelsen i kyrkbyn. Först en, så några till, så allt fler genom by efter by vandrar de under självklara slags-

mål för varje ny by, under kalas och strapatser, muntrationer och vedermodor, ett norrländskt argonautertåg skildrat i en sorts fornnordisk berättarstil, där replikerna är fåordigt mätade och händelserna återgivna med visuell kraft. Det är en färd, kunde man säga, som går från ensamhet till kamratskap, från isolering till gemenskap, om än inte Sundman precis tänkt i de kategorierna.

Om vägen till gemenskap och livsförsoning handlar *Per Anders Fogelströms En borg av trygghet*. Stoffet är folkhemsmänniskan i folkhemsvardagen. Tor Perle har ärvt en liten firma, som hans mor satt på fötter, sedan fadern visat sig oduglig. Perle är besluten att ge sin egen familj stabil trygghet; den skall inte behöva genomlida sådana kriser som hans barndom varit fylld av. Men han är ingen affärsman, fast han inbillar sig det. Firman drivs med ömklig försiktighet, och inom honom säger en röst, att han inte duger mycket till. Han reagerar på så sätt, att han tar pengar från företaget och lägger dem i tillbyggnader av villan och sommarstället. Så skall hans fru och dotter få sin borg av trygghet. Men för dem blir borgen ett fängelse. Hans fru får leva som en veritabel dockhemshustru och därför tynar hon. Hans dotter banar sig ut ur trygghetsborgens dödande fångenskap, då hon lyckligen blir försedd med fästman. Efter en tid är firman barskrapad och hotar gå omkull. Perle får nervsammanbrott, men nu visar sig hans fru som en Nora av häpnadsväckande duglighet och klarar av krisen med de anställdas hjälp. Perle lär sig läxan och återvänder luttrad och beredd att samarbeta i en tillvaro, som inte kan bli någon borg av trygghet men där gemenskap och tillit ändå kan ge livet värde. »När längtan efter trygghet blir för stark, finns bara rädsla kvar. När önskan att

äga blir för stark, förvandlas den till ängslan för att förlora.» Någonstans finns den mittpunkt som kan ge harmoni. Perles dotter har funnit en formel för konsten att leva: att bära det man måste bära, det skänker något av trygghet och något av äventyr. »Inte det ena utan det andra. Hävstång och vågspel. Liv.» — Visst finns det åtskilligt av konstruktion i handlingen och åtskilligt av solskenshistoria i upplösningen. Kanske bör man helt enkelt betrakta boken i första hand som moralitet. Fogelström har velat bära fram ett budskap, på en gång varning och råd. Det handlar om konsten att leva riktigt, att inse begränsningen men inte väja undan för det möjliga, att både våga och ta tillvara. Den förkunnelsen sker med en värme och vädjan, som gör läsaren omtumlad och benägen för sympati och overseende med det alltför tillrättalagda i boken. Därtill kommer den friska berättarkonsten, den levande dialogen och raden av bihandlingar, där skilda vardagsöden, trista och mindre trista, tas i betraktande och där miljön är tagen på kornet. Av bokens figurer är det en som är minnesvärd framför andra, gubben Ludvig Bergman, som efter växlande öden har det mesta bakom sig men ändå hänger med, på en gång originell och genuin i en ålderdomsvärld som är skildrad med blid humor och verklig inlevelse i en gammal människas inre liv. De kapitel, där Ludvig Bergman finns med, är de bästa i boken.

Äldst i raden av 1957 års författare är *Sigfrid Siwertz*, men det är han som frimodigast säger ja till livet. Hans bok är en novellroman, så som hans senaste verk ofta varit, där alltså en person, ett föremål eller en miljö är det sammanhållande i en rad berättelser, är *Trådar i en väv* som hans nya opus (opus 57 ungefär) heter. Det sammanhållande bandet är denna

gång firman Mundus-Investor (MIR). Den första novellen handlar om den lille kontoristen Lidén, hopsnörpt från barndomen och levande i en sorts livsskräck. Han isolerar sig med sina siffror men siffrorna tar hämnd. Han drivs att spekulera, en mycket följdriktig kompensering i hans fall, och naturligtvis leder vägen till katastrof. Det ovanliga inträffar emellertid, att katastrofen räddar honom och det sker tack vare företagets läkare Sören Olaison. Nästa novell handlar om fru Olga, frånskild med. lic. och barndomsvän till Sören. Hon har inlett en ohållbar förbindelse med den unge målaren Hans Sebart, vilken är son till en av MIRs städerskor. Olga räddas av Sören ut ur en hotande fysisk och psykisk kollaps. Därefter ses händelseförloppet ur den unge målarens synvinkel och man får följa hans väg till jämvikt, vilket också det sker med Sörens hjälp. Slutligen skildras Sörens ungdomskärlek till Olga, hans förnyade möte med henne, hans kamp att rädda henne och hans seger. Men därmed är slutet inte nått. Den riktiga lyckan är aldrig långvarig. Slutscenen får sin resning genom att Siwertz här säger sitt trots allt till livet, som kan vara så grymt och som är så rikt. Bokens epitafium blir Sörens valspråk: »Livet — en seger och ett under.» — Än en gång visar sig Siwertz vara den levnadskloke, spirituelle betraktaren och berättaren. Hans stil har spänsten kvar, uttrycksfull, smidig, konkret, han kan formulera sentenser och han är inte rädd för att reta folk med frejdiga diatriber, t. ex. om den moderna konsten. Ändå har han nog som människoskildrare nått högst just vid porträtteringen av den unge artisten Hans. Siwertz brukar ibland tala om det underliga i att ett helt liv vara fången i fiktionernas, det konstnärliga skapandets värld. Han vet själv, hur det känns, och hans skildring av ett

obändigt, trotsigt, egocentriskt och sårbart ungt geni bärs upp av en inlevelse som tränger djupt. Sören Olai-son är väl närmast något av ett ideal och ett språkrör för det Siwertzka budskapet om livet som en seger. Det budskapet får också sin kommentar. Vi är trådar i en väv, som »korsar varandra, knyts över varandra. Men vi vet inte mycket om mönstret.» Är det då inte »ömheten om det mänskliga som borde vara konstens livsuppgift!» Och så tillfogas det: »Hellre än att ideligen förfasa oss över det

onda, borde vi häpna över att den goda viljan trots allt bragt det så långt.» Den goda viljan — det förblir huvudtemat i denna rika diktning. Siwertz är ingen ytlig optimist, snarare en genomsådare, och det är inte mycket i den nya tiden som han gillar. Just därför vill han peka på, inte vad livet berövar oss och föröder för oss utan vad livet dock kan skänka. Livet som seger och under, det blir budskapet från nestorn bland årets romanförfattare.

FRÅN KARLARNAS TID

Av fil. dr ALF ÅBERG

Två nyligen publicerade avhandlingar ger oss nya aspekter på Sveriges inre historia före det stora nordiska krigets utbrott. Den ena är förste arkivarien Carl-Fredrik Corins doktorsavhandling »Självstyre och kunglig maktpolitik inom Stockholms stadsförvaltning 1668-1697», den andra generalmajoren, fil. doktor Gustaf Petris »Kungl. Första livgrenadjärregementets historia, del III» (Norstedts, pris 21:—).

Corins arbete börjar med en magnifik skildring av Stockholm vid det utgående 1660-talet. Staden hade då upplevat en expansion utan like under de förgångna femtio åren. Den lilla muros slutna köpstaden på holmen inom broarna hade förvandlats till Östersjöväldets monumentala huvudstad. De små husen med sina grönskande grästak hade ersatts av linjeräta stenhus, och mot de smala, slingrande gränderna i den gamla staden kontrasterade effektivt de välplanerade, breda gatorna på malmarna i norr och söder. Kring Vasaborgen Tre Kronor uppförde adeln sina praktbyggnader, och mitt emot slottet på Skeppsholmen

hade de sjömilitära anläggningarna växt upp.

Palatsen och borgarhusen vände sig mot vattnet. Strömmen och Mälaren vimlade av skepp och småbåtar. Stockholm hade en dominerande ställning inom rikets handel och sjöfart, och särskilt bruksrörelsens framväxt hade bidragit till att stimulera stadens kommerser. Flera av de ledande bruksägarna — Louis De Geer, bröderna Momma-Reenstierna och andra — var samtidigt stora exportörer med kontor i huvudstaden. Men Stockholm hade samtidigt förvandlats till rikets administrativa centrum. Förvaltningarna hade ökat och med dem den statliga byråkratien. Det är spänningen mellan det förmögna borgerskapets krav på självstyre och det kungliga enväldets maktspråk, som doktor Corin behandlar i sin väldokumenterade och fängslande avhandling.

I ett viktigt avsnitt i boken visar Corin hur myndigheternas maktpolitik mot Stockholm började redan under Karl XI:s förmyndarregering. Trots motståndet från den kraftfulle borgmästaren Olof Thegner tvangs staden

år 1672 att acceptera en styrelseform, som gav staten en skärpt kontroll över huvudstadens affärer. Efter det skånska krigets slut fortsatte Karl XI samma politik. Överståthållaren blev envåldskungens verktyg och magistraten förvandlades till ett organ för enväldets intressen. Motsättningen mellan borgarna och magistraten gällde i första hand handelspolitiken. Kungen och hans nära förtrogne, arkitekten och borgmästaren Jean De la Vallée, kämpade för att bygga upp en blomstrande inhemsk fabrikstillverkning och sökte med hårda metoder tvinga borgerskapet att stödja en protektionistisk manufakturpolitik, som menligt inverkade på stadens ekonomi. Alla tvångsåtgärder till trots fortsatte oppositionen mot den statliga maktpolitiken, och efter kungens död bröt den klart i dagen.

Bland de många intressanta porträtt Corin ger av de agerande i maktspelet fäster man sig särskilt vid bilden av kungen. Han var ingen byråkrat och knappast heller doktrinär utom i de stora huvudfrågorna. Han var mottaglig för nya idéer och lätt att påverka; också personer i underordnad ställning kunde lätt få honom dit de ville. Han var egentligen en välvillig man. Han stod i centrum och ville ha sitt finger med överallt, och även om detta personliga styrelsesätt kunde bli olidligt för medarbetarna och skapa både förvirring och arbetsolust, vågade kungen inte ge den växande byråkratien fria tyglar.

Ett av Karl XI:s bestående monument var indelningsverket. Hur det gick till, när kungen gav Kungl. Första livgrenadjärregementet dess fasta förankring i Östergötlands landsbygd har generalmajor Petri redogjort för i sitt omfattningsrika och vederhäftiga men ändå lättlästa arbete. Indelningen — eller roteringen — av regementet skedde samtidigt med reduktionen av

adelsgodsen, och först år 1687 var det stora arbetet färdigt att fastställas i ett indelningsverk, som kungen försåg med sin orubblighetsförklaring. Under de sju år arbetet varade, hade kungen otåligt drivit på verket, och också senare skulle han personligen övervaka att organisationen stod rycken. Han prövade verket vid truppsammandragningar och mobiliseringar, och han granskade regementet vid generalmönstringar, då han själv satt lutad över rullan vid mönsterbordet och man efter man kallades fram för att visa upp sig själv och sin utrustning. Inga bristfälligheter tolererades: med sin svårlästa handstil och besynnerliga stavning antecknade kungen i rullan vilka förbättringar som skulle vidtagas till nästa mönstring. Varje kompani låg förlagt inom ett bestämt område, och genom noggranna vägrekognosceringar och ett utprovat tidschema kunde kompanierna — som en landshövding uttryckte saken — »komma som en kedja tillhopa ifrån den ena roten till den andra». Petris detaljerade skildring av hur indelningsverket genomfördes vid ett av rikets många landskapsregementen är en av bokens höjdpunkter.

Ett särskilt kapitel ägnar författaren åt de många utomordentliga reglementen och förordningar som kungen ofta personligen utexperimenterade och utfärdade. De bars upp av hans livsåskådning. Petri påpekar med rätta den gammaltestamentliga uppfattning om plikt, straff och belöning som genomströmmade denna härordning. Det var en moralisk grundval som gav soldaten trygghet i hans dagliga tillvaro och mod på slagfältet.

Karl XI:s indelningsverk visade sin styrka vid krigsutbrottet år 1700. Hela mobiliseringen skedde utan svårare dröjsmål, och på redan fastställda vägar marscherade regementet till utskeppningshamnen. Större delen av

Petris arbete rör regementets öden under de många krigsåren mot rikets fientliga grannar. Det är en utomordentlig skildring, klar, uttömmande, styrkt av utdrag ur rullor och belyst av utmärkta kartsquisser. Helt ny och banbrytande är skildringen av Poltavaslaget. Tydligt är att det brustit i svenskarnas rekognoscering före slaget. Ryssarna hade under natten hunnit anlägga en reduttlinje framför den tidigare kända, vilket spolieade den svenska anfallsplanen. Rehnskiöld misslyckades i sitt försök att improvisera en ny taktik på slagfältet. Det ryska artilleriet visade sig överlägset svenskarnas blanka vapen.

För händelserna på slagfälten glömer författaren inte bort utvecklingen i hembygden, där nytt manskap skulle sättas upp och utrustas och proviant skaffas fram till armén. Han framhåller att de trupper med vilka Karl XII

drog mot Norge år 1718 var fullt operationsdugliga. Karl XI:s indelningsverk bestod provet, även om resultatet till slut blev en bottenskrapning av landskapets resurser. »Med Karl XII föll verket» lyder en känd formulering från generalstabsverket »Karl XII på slagfältet». Författaren sätter inte tro härtill. Han fullföljer sin skildring ända fram till det sista krigsåret 1721 och visar hur regementet även efter Karl XII:s död med samma tålamod och pliktuppfyllelse som tidigare löste sina militära uppgifter vid försvaret av de svenska kusterna. I både fred och krig hade indelningsverket visat sin styrka, och trots att stormaktstiden nu var förbi, skulle denna envåldskungens skapelse segt leva kvar under nära tvåhundra år med ändrade samhällsförhållanden och försvarsuppgifter.